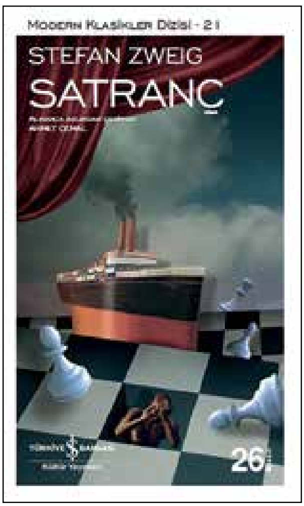

Emre Aracı

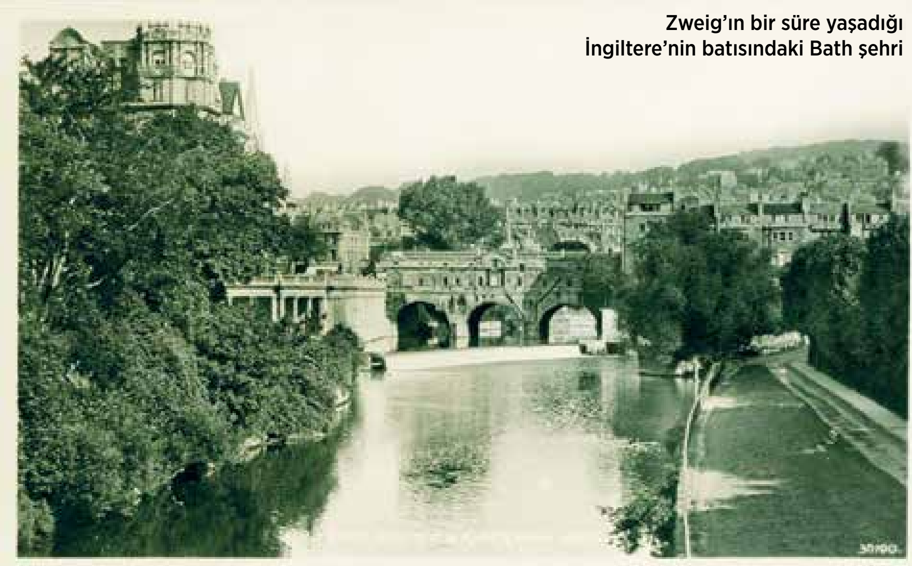
Stefan Zweig'ın dünyasında müzik ve müzisyenler

Edebiyatçılığının yanında bir klasik müzik tutkunu ve el yazması koleksiyoneri olan Stefan Zweig'ın dünyasına kısa bir keşif yolculuğu...

Bir tür savaş etkisiyle dünya düzenini global anlamda bir anda alt üst eden koronavirüs tsunamisinin daha öncül belirtilerinin şuurlarımızda henüz yavaş yavaş şekillenmeye başladığı, bizleri ne kadar süreceği belli olmayan ev hapsiyle baş başa bırakacak o elim gerçeğin hiç mi hiç netlik kazanmadığı, ne sosyal mesafe gözettiğimiz ne de bundan endişe duyduğumuz ve doğrusu bu hürriyetimizin kıymetini de pek bilmediğimiz günlerde Beşiktaş'ta bindiğim bir Kadıköy vapurunda hemen yanıma oturan genç bir çocuğun okuduğu kitabın kapağında yazarın ve eserin adını seçmeye çalışıyordum. Büyük bir satranç tahtası üzerinde, bacasından kara dumanlar çıkan, eski bir gemi seçebiliyordum sadece. Buharlı eski transatlantikleri sevdiğim için, martı çığlıkları arasında, belki de dikkatimi çekmişti bu gencin elindeki kitap. Sonradan bu kitabın Stefan Zweig'ın *Satranç* novellası olduğunu keşfettim. O ara Fransız yazar Romain Rolland hakkındaki mükemmel biyografisini daha henüz bitirmiş olduğum ve *The World of Yesterday* (*Dünün Dünyası*) kitabını okumakta olduğum Zweig'ın bir şehir hatları vapurunda o anda karşıma çıkmış olmasına şaşırmıştım. Ama buna şaşırmamak lazımdı, çünkü hemen hemen her eseri dilimize kazandırılmış olan Zweig, belki de dünyada en çok Türkiye'de okunuyor ve seviliyor esasında. Ama şaşılacak olan şey, bu olaydan daha birkaç gün sonra, kitabın kahramanı "Dr B." gibi, dört duvar arasına sıkışmış bir hâlde, hayatın siyah beyaz taşları üzerinde gidip gelerek, bu süreçte vücut olduğu kadar beyin jimnastiğiyle de ayakta kalabilmek gerçeğiyle yüz yüze kalmamız olacaktı.

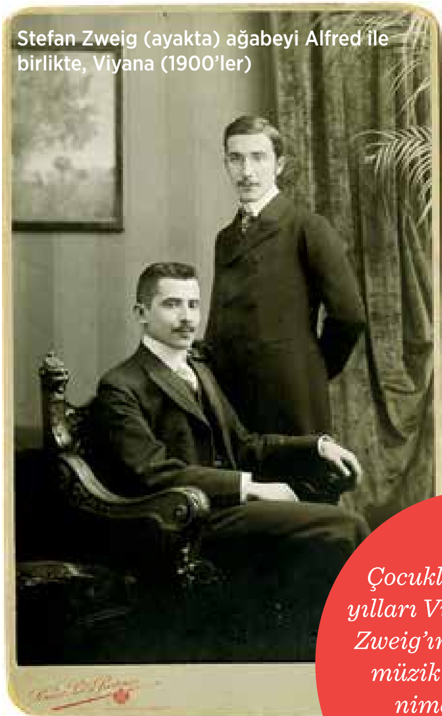
II. Dünya Savaşı'ndan kaçarak gittiği Brezilya'da daha savaş devam ederken, her ne kadar 1942'de intiharı seçerek hayatını trajik bir şekilde noktalamış da olsa, Stefan Zweig inandığı hümanist değerlerle *Dünün Dünyası*'nda lirik bir dille anlattığı, Arthur Schopenhauer'in de *The Wisdom of Life* (*Yaşam Bilgeliği Üzerine Aforizmalar*) kitabında üç maddede parametrelerini çizdiği, entelektüel düşünceyi besleyen kuvvetli bir hayal dünyasının insan maneviyatındaki zenginliğini irdelediği değerler çerçevesinde, dopdolu bir yaşam sürmüş ve o yaşamından bizlere belki de böylesine kriz anlarında ruhlarımıza ulaşması

Zweig'ın bir süre yaşadığı İngiltere'nin batısındaki Bath şehri

gereken, çok önemli mesajlar vermişti. Salzburg'a tepeden hâkim bir konumda bulunan Kapuzinerberg'de şato havasındaki romantik villasında yarattığı müze evini terk ederek mecburen sığındığı İngiltere'nin kaplıca şehri Bath'ta yaptığı bir yürüyüş esnasında *Dünün Dünyası*'nı kapatmadan önce düştüğü şu son paragraf bile umudumuzu yüksek tutmamızı sağlıyor: *"Güneş pırıl pırıl parlıyordu. Eve yürüyerek dönerken bir anda önümde giden kendi gölgemi fark ettim. Bu olay bana I. Dünya Savaşı'nın gölgesinin şu an yaşadığımız Dünya Savaşı'nın* üzerine *düştüğünü hatırlattı. Bütün bu zaman boyunca bu gölge beni hiç bırakmadı, kurtulamadım bu gölgeden. Gece gündüz bütün düşüncelerimi sarmalıyor; hatta onun o karanlık çerçevesi bu kitabımın bazı sayfalarına bile sirayet etti. Ama şunu da unutmamak gerekir ki gölgelerin kendileri ışıktan doğuyor ve sadece şafak ve alacakaranlık, savaş ve barış, yükseliş ve düşüş yaşayanlar gerçekten yaşamış oluyorlar."*

Roman, novella, deneme, tiyatro oyunları, şiir, anı ve seyahat yazıları türünde geniş bir yelpazeye dağılan Zweig'ın edebiyatçılığının yanında onun klasik müzik sevgisi ve çok geniş bir yazmalar koleksiyoneri olduğu esasında pek de bilinmez. Tarihi kişiliklerin ruhlarına dokunmak ve onları yanında hissetmek arzusuyla zaman içerisinde çok geniş bir koleksiyon oluşturan Zweig'ın bir araya getirdiği bu yazmalar arasında Schütz'den Schubert ve Bartók'a kadar pek çok bestecinin orijinal el yazması notaları ve mektupları bulunmaktaydı. Örneğin, Mozart'ın 1784'ten 1791'deki vefatına kadar bestelerinin temalarını sistematik olarak tek tek kendi el yazısıyla kaydettiği ve bu eserler hakkında kısa açıklayıcı notlar verdiği orijinal kataloğu (*Verzeichnüß aller meiner Werke*) vefatından sonra Constanze Mozart tarafından J.A. André'ye verilmiş ve bu katalog 1935'te Zweig tarafından satın alınmıştı. Bach'ın *Wo soll ich fliehen hin* (BWV 5) kantatı gibi Schubert'in *An die Musik* lied'inin orijinal yazması da yine bu koleksiyonun kıymetli eserleri arasındaydı. Opera bestecileri arasındaysa Gluck, Bellini, Donizetti, Leoncavallo, Weber, Wagner ve Richard Strauss gibi isimlerin orijinal partisyonları göze çarpıyordu. Zweig sadece yazmalar toplamakla kalmamış, objelere de ilgi duymuş ve hatta Beethoven'ın çalışma masasını dahi satın alarak evinde oluşturduğu özel köşeye yerleştirmişti. Üstelik büyük bestecinin beyazlaşmış saçından bir tutam da Zweig'ın koleksiyonunun paha biçilmez

Stefan Zweig (ayakta) ağabeyi Alfred ile birlikte, Viyana (1900'ler)

nadir yadigârları arasındaydı. Koleksiyon sadece bestecilerle de sınırlı değildi; edebiyatçılar, bilim adamları, hükümdarlar ve devlet adamları da Zweig'ın bu yazmalar âleminde mevcuttu. Bunlar arasında Byron, Shelley ve Keats gibi romantiklerin şiirleri gibi, Goethe'nin kaleminden çıkma eserler ve hatta çizimler bulunmaktaydı.

Hatıratında da aktardığı gibi Zweig dünyanın en büyük dehalarını bu şekilde bir araya getirmeyi başarmıştı ve yalnızlık saatlerinde koleksiyonunun bulunduğu bu odaya çekiliyor, bu belge ve objeler arasında gölgelerini ve izlerini şuurunda canlandırmayı başardığı bu yüce ve sihirli topluluğun arkadaşlığında hassas ve tedirgin ruhunu besleyerek teselli buluyordu. *Dünün Dünyası*'nda onun bu samimi ifadelerini okurken hiç olmazsa satırlarında tasvir ettiği böylesine bir âleme, anlık dahi olsa bile, konuk olarak benzer hisleri duymanın coşkusunu yaşıyoruz. Ve dahası dış dünyayla belki izole, ama kitaplarda saklı bu tasvirler, onları her okuyuşta ruhumuzun derinliklerinde yeni dekorlar oluşturarak ve kendi iç dünyamızda zengin bir evrenin mevcudiyetini bize göstererek, dolayısıyla da kendi başımıza kalsak da hiç de yalnız olmadığımızı anladığımız o anın mucizesini hissettiriyor. Farklı bir evrende yeniden doğmuş gibi oluyoruz.

Nazilerin Avrupa'daki hakimiyetinin kuvvetlenmeye başlamasıyla birlikte artık daha fazla Salzburg'da barınamayacağını anlayan Zweig ne yazık ki üzülerek bu koleksiyonunu yavaş yavaş dağıtma kararı aldıysa da önemli bir kısmını yine de korumayı başardı ve vefatından çok seneler sonra varisleri 1986'da arşivini Londra'daki British Library'e bağışladılar. 16. yüzyıldan 20. yüzyıla kadar toplam dört asrı kapsayan, 206 parçadan oluşan Stefan Zweig Koleksiyonu (Zweig MSS 1-218) bugün tüm araştırmacıların incelemesine açık. Zweig yitik bestecilerin yazmalarını elinde tutarak sadece onların dünyasına ulaşmakla kalmıyor, çağının meşhur müzik yorumcuları ve müzisyenleriyle de yakın ilişki içerisinde

Çocukluk ve gençlik yılları Viyana'da geçen Zweig'ın böylesine bir müzik başkentinin nimetlerinden etkilenmemiş olması da imkânsızdı.

Zweig Koleksiyonu'ndaki Mozart'ın tematik kataloğu (BL, Zweig MS 63)

Zweig'ın pek çok yazar ve müzisyeni ağırladığı Kapuzinerberg'deki tarihi evi

bulunuyordu. 1920'den beri düzenlenmekte olan Salzburg Festivali'ne gelen sanatçılar da Kapuzinerberg'deki müze evin yolunu tutmakta gecikmiyordu. Her ne kadar Zweig'ın festivalle yakından bir alakası bulunmasa da evi büyük sanatçılara hep açıktı. Bunlar arasında Maurice Ravel, Richard Strauss, Alban Berg, Bruno Walter ve Bela Bartók gibi isimler vardı.

Hatta bu isimlere bir gün o dik merdivenleri tırmanarak villaya gelen Arturo Toscanini de katıldı. Bu ziyaretin ardından yazarla orkestra şefi arasında büyük bir dostluk kurulmuş, Zweig büyük maestronun hiçbir konserini ya da provasını kaçırmaz olmuştu. 1935'te yayımlanan Paul Stefan'ın *Arturo Toscanini* biyografisine yazmış olduğu önsözünde ise maestronun inanılmaz hafızasını yüceltmiş ve idare ettiği bütün partisyonlardaki en ince nüansları dahi aynen Rembrandt'ın oyma baskılarındaki ince detaylar gibi orkestra karşısına çıkmadan önce çoktan onun belleğine nakşolmuş olduğunu ifade etmişti. Bu metafor bile Zweig'ın sanat, edebiyat, müzik ve tarihi tek bir potada eritme arzusunun göstergesiydi. Aynı şekilde Avrupa milletlerini de böylesine, aralarında hiçbir sınır olmadan, bir bütün olarak görmeyi arzuluyordu, ama Zweig bu hissiyatına tam da aksi yönden rüzgarların estiği bir devrin havasını soluyordu. Üstelik *Confusion* (*Karmaşık Duygular*) romanında ders veriş tekniğini bir orkestra şefine benzettiği o yaşı ilerlemiş profesör gibi kendisi de derin umutsuzluklara kapılıyordu.

Arturo Toscanini, Bruno Walter ve Stefan Zweig, Salzburg'da

Dresden'deki Semperoper

Yine de Shakespeare'in *"Müzik aşkın gıdasıdır"* sözünde de ifade ettiği gibi, müzik sanatı Zweig için büyük bir teselli kaynağıydı; ayrıca müzisyenlerle kişisel dostlukların ötesinde, profesyonel anlamda da bu kulvarda faaliyeti vardı. Librettisti Hugo von Hofmannsthal vefat ettikten sonra Richard Strauss yeni bir librettist arayışı içerisinde Zweig'a gelmiş ve bu ortak çalışmadan *Die schweigsame Frau* operası (*Susan Kadın*) doğmuştu. İngiliz yazar ve şair Ben Johnson'un *Epicoene, The Silent Woman* oyunundan Zweig'ın librettosunu hazırladığı bu komik opera 24 Haziran 1935'te Karl Böhm idaresinde Dresden'in Semperoper'inde ilk olarak sahnelenmiş, ama üç temsilden sonra Naziler tarafından yasaklanmıştı.

Çocukluk ve gençlik yılları Viyana'da geçen Zweig'ın böylesine bir müzik başkentinin nimetlerinden etkilenmemiş olması da imkânsızdı. Örneğin, Gustav Mahler'i caddede yürürken görmek ertesi günü sınıf arkadaşlarına sanki kişisel bir zafer kazanılmışçasına anlatacağı bir hikâyeye dönüşmüş oluyordu. Zweig çocukluğunda bir gün de Brahms'a takdim edilmiş ve bestecinin, omzunu sıvazlayarak, kendisine dostane bir şekilde sevgi göstermesini hiç unutamamıştı. Babası Moritz Zweig'ın Wagner'in kendi idaresinde bir *Lohengrin* temsiline katılmış

Richard Strauss, (Max Liebermann)

olması da yazarın şuurundaki anılar galerisine dizdiği ve ona yaşamı boyunca ilham veren vinyetler arasındaydı. Zweig, Cosima Wagner'le de şahsen tanışacaktı. Ama esas Zweig için Viyana'da Kochgasse, 8 numarada oturduğu yıllarda üst kat komşusu olan bir piyano öğretmeni hanımın öğrencilerinin olası gürültüsünden ötürü kendisinden özür dilemesi üzerine doğan tanışıklık sonucunda

Kochgasse, 8, Viyana

yaşadığı bir olay vardı ki bu belki de bizlere onun tarihi şahsiyetlerle ne derece içten bir bağ kurabilmekte ve bundan aldığı eşsiz tadı gösterir. Piyanist hanımın kendisiyle birlikte yaşayan 80 küsur yaşındaki annesi Goethe'nin doktoru Carl Vogel'in kızıydı ve Goethe onun vaftiz törenine dahi katılmıştı. Dairesi büyük şairden kalan objelerle doluydu. Kendi dairesinden 22 basamakla çıktığı bu katta Zweig bambaşka bir asra adım attığını ve Goethe'nin yüce gölgesinin aksettiği bir evrene girdiğini hissetmişti. Goethe'yle göz göze gelmiş olan bu yaşlı hanımla aynı çatı altında bulunmak bile Zweig için çok özel bir duyguydu. *The Grand Budapest Hotel* (2014) filminden çıkma bir sahne gibi.

İngiliz yazar ve düşünür John Ruskin'in de dediği gibi: *"Kitapları iki gruba ayırmak mümkündür: günün kitapları ve her zamanın kitapları."* Zweig'ın eserleri de bu "her zamanın kitapları"na aittir hiç şüphesiz, aynen şehir hatlarındaki o genç çocuğun 21. yüzyıl İstanbul'unda onun *Satranç*'ını, dalıp gitmiş bir hâlde, okuduğu gibi. Zweig *Dünün Dünyası*'na Goethe'nin aşağıdaki mısralarıyla başlar ve onunla aynı hassasiyeti paylaşanlara, dünyanın bu hiç beklenmedik fırtınalarında, gaipten umut vermeye devam eder.

"Sakin, tutucu ve huzurlu bir hayattan
Fırlatılırız birdenbire dünyaya
Yüz binlerce dalga çalkalar
Her şey tahrik eder bizi,
Bazısı hoşumuza gider, bazısı keyfimizi kaçırır
Uymaz bir saatimiz bir saatimize
Gider geliriz huzursuz duygular arasında,
Hissederiz ve hissettiğimiz şeyler
Alır götürür dünyanın renkli kargaşasını."

Goethe, [Stefan Zweig (Çev. Kasım ve Yadigar Eğit), *Dünün Dünyası*, Can Yayınları]

Emre Aracı'nın Andante'deki geçmiş yazılarının tamamına www.emrearaci.weebly.com adresinden ulaşabilirsiniz.